

Jurajskie dziedzictwo geologiczne Litwy i Polski

Marek Graniczny*, Włodzimierz Mizerski*, Apolinaris Nicius**, Jonas Satkunas**

M. Graniczny

W. Mizerski

A. Nicius

J. Satkunas

Wychodnie skał jurajskich w dolinie rzecznej Venty (Windawy) są unikalne dla regionu bałtyckiego i mają duże znaczenie naukowe. Znanie są od 1811 r., kiedy Dionizas Poška, znany pisarz i kolekcjoner starożytności, wizytując wioskę Papile (Popielany), zebrał tu liczne skamieniałości. Pierwsze badania naukowe tych osadów przeprowadził w latach 1825–1826 inżynier Jan Ulman. W późniejszym okresie wychodnie w dolinie Venty były przedmiotem zainteresowania badaczy z Rosji, Niemiec, Polski, Litwy, a także z innych krajów. Długa historia badań w rejonie Papile zaowocowała pokazną kolekcją skamieniałości, które można obecnie odnaleźć w wielu muzeach, rozsianych po całej Europie.

W roku 1960 odcinek doliny Venty wraz z występującymi wzdłuż niego odkrywkami skał jurajskich uznano za geologiczny obszar chroniony. Cztery lata później odkrywki w bezpośrednim sąsiedztwie Papile otrzymały statut geologicznego pomnika przyrody. Walory geologiczne przesądziły w końcu o ustanowieniu parku regionalnego (patrz ryc. 1–5 na str. 263–264) Obecnie wychodnie w Papile znajdują się na liście najważniejszych geotopów regionu bałtyckiego. Są one przedmiotem ciągłego zainteresowania geologów zajmujących się jurą. Każdego roku rejon ten jest odwiedzany przez studentów geologii Uniwersytetu Wileńskiego.

Według A. Linčiusa, w odsłaniających się w dolinie Venty utworach jurajskich zidentyfikowano ponad 300 gatunków skamieniałości, przeważają wśród nich mięczaki (41 gatunków), amonity (25 gatunków), otwornice i ryby. Nazwa miejscowości Papile występuje w nazwach wielu gatunków amonitów.

Obok wychodni jurajskich w Parku Regionalnym *Venta* znajdują się inne interesujące geotypy: wychodnie utworów czwartorzędowych, malownicze formy erozyjne, kamienie narzutowe itp. Dodatkową atrakcją stanowią położone w pobliżu parku kamieniołomy iłów triasowych i wapieni permskich. Niedawno zakończono kartowanie geologiczne obszaru parku. W jego trakcie uzyskano wiele interesujących informacji dotyczących pokrywy czwarto-

zędowej. Rejon Papile charakteryzuje się między innymi szeroko rozpowszechnionymi osadami jeziornymi zlodowacenia wisły, odsłaniającymi się w wielu miejscach wzdłuż doliny Venty. Warto podkreślić, że osady te są niezwykle rzadkie w całym regionie bałtyckim. Dlatego park jest dużą atrakcją również dla badaczy utworów czwartorzędowych.

Dzięki wysiłkom litewskich organów ochrony przyrody oraz dyrekcji Parku Regionalnego *Venta* przygotowano dla turystów ścieżki geologiczne po wychodniach skał jurajskich. Są one wyposażone w tablice informacyjne oraz punkty widokowe. W obrębie parku znajduje się także rezerwat przyrodniczy *Purviai*. Występuje w nim około 670 gatunków roślin (w tym z rodziny orchidei), 140 gatunków ptaków, 184 gatunki owadów, 27 gatunków ssaków, 7 gatunków płazów i 3 gatunki gadów. Na terenie parku znajduje się ponadto kilka miejscowości o ciekawych zabytkach historycznych i architektonicznych — są to kościoły, przydrożne kapliczki i pozostałości parków dworskich. Cennym obiektem jest tu majątek *Dubiškiai*.

Wychodnie jurajskich skał w Papile, ściślej kelowej-skich, warte są rozpropagowania wśród polskich miłośników nauk o Ziemi. Skały te są bowiem bardzo podobne do skał jurajskich występujących w krze lodowcowej w rejonie Łukowa na Podlasiu, dzięki którym miasto to było znane nie tylko polskim geologom. Do lat 70. ubiegłego stulecia Łuków był Mekką geologów, licznie odwiedzana przez naukowców, studentów i uczniów. Przedmiotem ich zainteresowania były wyrobiska, w których eksploatowano ciemne iły kelowejskie z konkrekcjami ilasto-sydereytowymi, wypełnionymi przepięknie zachowanymi skamieniałościami amonitów, belemnitów, małży, ślimaków i innych organizmów (patrz ryc. 6 na str. 264). O skamieniałościach występujących w okolicach Łukowa wiedział już Stanisław Staszic, jednak za ich odkrywcę uważa się N. Krisztafowicza, który w 1895 r. przeprowadził tu badania, a ich wyniki opisał w 1897 r. w pracy pt. *Jura-Gebilde in der Umgegend von Lukov, Gouver Sedlec*. Iły te znane były od bardzo dawna. Już w neolicie służyły one do wytwarzania ceramiki. Przez wiele lat używano ich do produkcji cegieł. Niestety, w latach 70. XX w. cegielnię zamknięto, wyrobiska wypełniły się wodą i powstały w ten sposób stawy, które obecnie dzierżawi miejscowe koło wędkarskie. Pozyskiwanie skamieniałości nie jest dziś prawnie uregulowane i odbywa się na ograniczonej skalę, mimo to skamieniałości z Łukowa wciąż można spotkać na giełdach minerałów, skał i skamieniałości, gdzie dobrze zachowane okazy osiągają cenę kilkuset euro.

Nie jest jeszcze za późno, aby teren dawnej cegielni objąć ochroną. To bezcenne stanowisko po przeprowadzeniu prac rewitalizacyjnych mogłoby służyć społeczeństwu, będąc świadectwem przyrodniczego dziedzictwa tych ziem. Szkoda, że w odpowiednim czasie nie zadbano o to, by utworzyć tu rezerwat geologiczny. W zamian za to, staraniem Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Łukowskiej i Polskiego

*Państwowy Instytut Geologiczny, ul. Rakowiecka 4, 00-975 Warszawa

**Lietuvos geologijos tarnyba, S. Konarskio 35, LT-03-123 Vilnius, Lietuva

Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, utworzono rezerwat *Kra Jurajska* w północnej części Łukowa — Gołaszynie. Znajduje się tam wielka, o rozmiarach 1,0 x 0,5 km, krawędź utworów keloweju. Niestety, spoczywa ona pod kilkumetrową warstwą utworów plejstocenu. Próby zainteresowania iłami lokalnych przedsiębiorców nie przyniosły rezultatu, pomimo że w świetle badań skały te nadają się do produkcji cegieł. W tej sytuacji istnienie rezerwatu bez możliwości udostępnienia utworów jurajskich nie przynosi zamierzonych korzyści. Choć istnieją plany zagospodarowania rezerwatu i lokalne władze są tym zainteresowane, brakuje skutecznych inicjatyw służących wykorzystaniu rezerwatu do celów edukacyjnych.

Podobieństwo stanu zachowania i inwentarza skamieniałości w Łukowie i w Popielanach jest uderzające. Już od dawna przypuszczano, że Żmudź jest obszarem macierzystym łukowskich skał. To, co w Łukowie jest skryte pod pokrywą plejstoceniową, w Popielanach odsłania się na powierzchni. W związku z tym warto może podjąć inicjatywę stworzenia wspólnego, litewsko-polskiego programu edukacyjnego, poświęconego wystąpieniom keloweju w Popielanach i Łukowie. Programu, w którym znalazłoby się miejsce nie tylko na zaprezentowanie sedymentacji osadów i świata organicznego keloweju, ale i na objaśnienie dynamiki lądolodu, erozji, transportu i sedymentacji lodowcowej. Sfinalizowanie tego przedsięwzięcia wymaga oczywiście czasu i środków. Warto jednak podjąć ten trud.

Jurajskie dziedzictwo geologiczne Litwy i Polski (patrz str. 224)

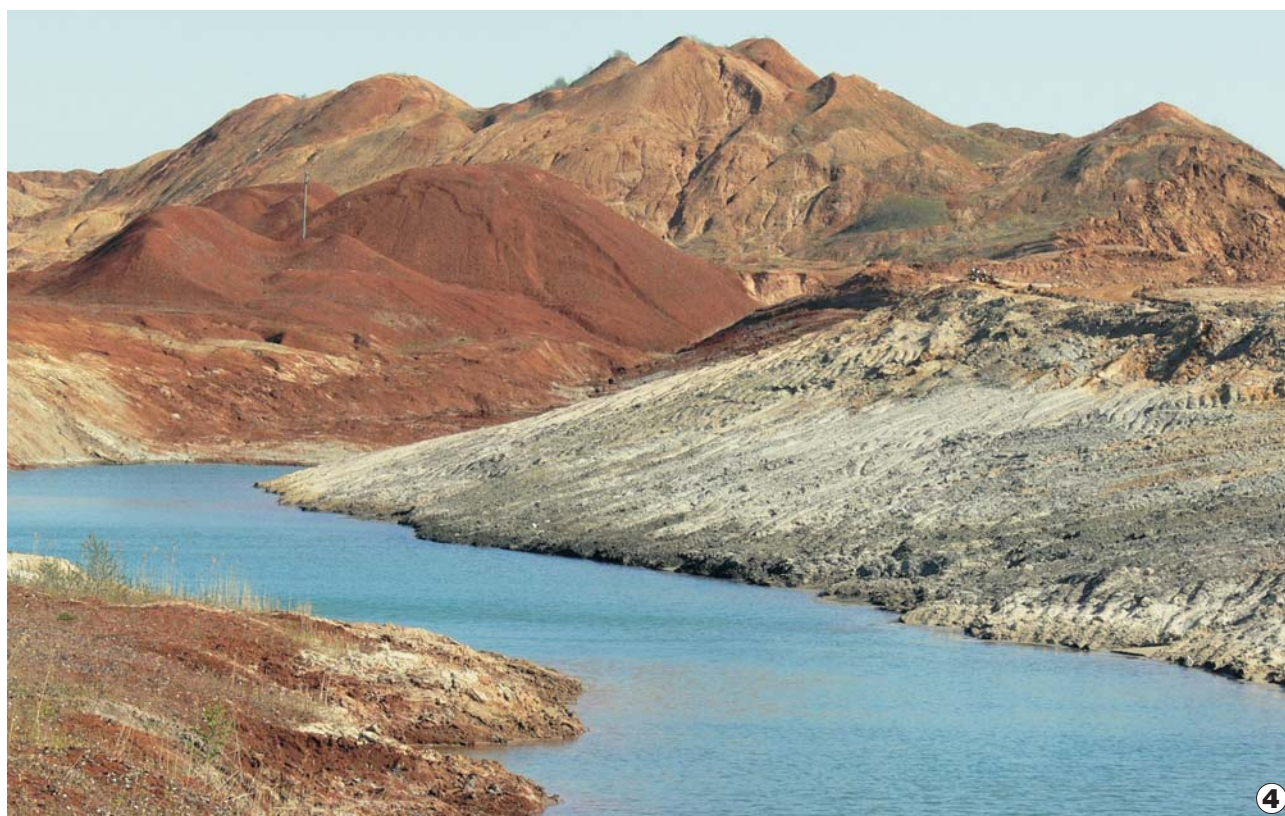

Ryc. 1. Dolina Venty (Litwa). Wszystkie fot. A. Satkunas

Ryc. 2. Prace w celu utworzenia ekspozycji terenowej w Popielanach

Ryc. 3. Jedno ze stanowisk ekspozycji terenowej w Parku Regionalnym *Venta*

Ryc. 4. Kamieniołom łupków triasowych położony w sąsiedztwie Parku Regionalnego *Venta*

Jurajskie dziedzictwo geologiczne Litwy i Polski (patrz str. 224)

Ryc. 5. *Quenstedtoceras* sp. — typowa skamieniałość w skałach jurajskich Popielan. Fot. A. Satkunas

Ryc. 6. *Quenstedtoceras* sp. — typowa skamieniałość w skałach jurajskich kry lodowcowej w Łukowie. Fot. A. Nowicka